

Για το Δημόσιο Χρέος Μία εικονογράφηση, λίγες σκέψεις και ένα κύριο ερώτημα

1. Εισαγωγή

Το ελληνικό δημόσιο χρέος, τα χαρακτηριστικά του και η εξέλιξή του, έχουν αποτελέσει τη βάση για να δικαιολογηθεί ο αντικοινωνικός χαρακτήρας των πολιτικών που ασκεί η κυβέρνηση και έχει συνομολογήσει με τους εταίρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ, στη συνέχεια) και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ, στη συνέχεια).

Στην ενότητα 1 του παρακάτω κειμένου αναλύουμε την αριθμητική του δημόσιου χρέους, στην ενότητα 2 παρουσιάζουμε τα βασικά στοιχεία που επηρέασαν την πορεία του από το 1994 έως και σήμερα και τέλος στην ενότητα 3 συζητάμε συνοπτικά τους βασικούς όρους που καθοδηγούν την τρέχουσα συζήτηση για την αναδιάρθρωσή του.

Όπως θα διαπιστώσει και ο αναγνώστης στη συνέχεια του κειμένου, πρώτον, τα στοιχεία που καθόρισαν τη δυναμική συσσώρευσης του δημόσιου χρέους είναι διαφορετικά από αυτά που θεωρούνται προφανή στο δημόσιο λόγο και στις περισσότερες αναλύσεις και, δεύτερον, οι πολιτικές που ασκούνται θέτουν σημαντικά διλήμματα στην ελληνική κοινωνία τα οποία δε φαίνεται να έχει συνειδητοποιήσει. Η αριθμητική του δημόσιου χρέους δεν είναι ούτε λογιστικό ούτε τεχνικό ζήτημα, αλλά πολιτικό ζήτημα, δηλαδή τουλάχιστον ένα ζήτημα στο οποίο αποτυπώνονται οι κοινωνικοί ανταγωνισμοί και οι πολιτικές επιλογές και δεσμεύσεις των κυβερνήσεων. Σήμερα στη συζήτηση για το δημόσιο χρέος, η πλειονότητα των αναλύσεων παραγνωρίζει (με τη σημασία που έχει ο όρος όταν συζητάμε για

την ιδεολογία — δηλαδή δεν βλέπει αυτό που είναι γεγονός αλλά αυτό που επιθυμεί να δει) τα κύρια στοιχεία που καθόρισαν τη δυναμική της συσσώρευσης του δημόσιου χρέους.

Οι όροι ανάλυσης του ζητήματος του δημόσιου χρέους είναι «συσκοτισμένοι» από την τεράστια επιχείρηση συγκρότησης της συναίνεσης στην πολιτική που ακολουθεί η κυβέρνηση αλλά και από όλες τις αποκλίνουσες ή ανταγωνιστικές σε αυτήν την επιχείρηση οπτικές. Η σημασία που έχουν οι όροι ανάλυσης του χρέους, ως βάση νομιμοποίησης αποφάσεων που συνιστούν άνευ προηγουμένου αντιδραστική τομή στην ελληνική κοινωνία, είναι πολύ μεγάλη. Στα παρακάτω θα επιχειρήσουμε να γράψουμε απλά και με «διδασκτικό» χαρακτήρα, απευθυνόμενοι και σε μη-«ειδικούς» και γνώστες της οικονομικής ορολογίας διασαφηνίζοντας τους βασικούς άξονες της συζήτησης για το δημόσιο χρέος. Γι' αυτούς τους λόγους και για λόγους έκτασης του κειμένου επιλέγουμε ρητά την απλότητα και την επιλεκτική έμφαση στα βασικά στοιχεία του προβλήματος εις βάρος της πληρότητας και της λεπτομέρειας στην παρουσίαση που θα απαιτούσε μία πιο τεχνική και πυκνή γλώσσα γραφής.

2. Για την αριθμητική του δημόσιου χρέους

Το δημόσιο χρέος προκύπτει, κατ' αρχήν, από τη διαφορά μεταξύ εσόδων και δαπανών του δημοσίου. Τα έσοδα του δημοσίου³ συνίστανται από φόρους, άμεσους (φόρους εισοδήματος και περιουσίας) και έμμεσους (π.χ. το ΦΠΑ), τις εισφορές για την κοινωνική ασφάλιση (υπολογίζονται στα συνολικά έσοδα του δημοσίου εφόσον πρόκειται για δημόσια ασφάλιση) και άλλα τακτικά ή έκτακτα έσοδα, όπως οι μεταβιβάσεις από την ΕΕ ή όπως οι πωλήσεις δημόσιας περιουσίας. Οι δαπάνες του δημοσίου⁴ αποτελούνται από τους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων, τις κοινωνικές παροχές, τις μη-μισθολογικές δαπάνες για τη λειτουργία των δημοσίων υπηρεσιών, τις δημόσιες επενδύσεις, τις πληρωμές τόκων για το ήδη συσσωρευμένο χρέος και άλλες τακτικές ή έκτακτες δαπάνες, όπως τις επιδοτήσεις παραγωγών και επιχειρήσεων ή τα προγράμματα ενίσχυσης των τραπεζών λόγω της κρίσης του 2008. Τις δαπάνες εκτός αυτών που αφορούν πληρωμές τόκων τις ονομάζουμε πρωτογενείς δαπάνες. Όταν τα έσοδα είναι λι-

γότερα από τις δαπάνες, εμφανίζεται δημόσιο έλλειμμα. Εναλλακτικοί τρόποι αντιμετώπισης του δημοσίου ελλείμματος θα μπορούσαν να είναι: αυξήσεις στα έσοδα, περικοπές στις τις πρωτογενείς δαπάνες, δανεισμός του ποσού που λείπει από τις χρηματοαγορές, «κοπή» χρήματος για να πληρωθεί η διαφορά που προκύπτει. Αντίστροφα όταν τα έσοδα είναι μεγαλύτερα από τις δαπάνες, περισσεύουν χρήματα για να αποπληρωθεί τμήμα του τρέχοντος χρέους ή για να δημιουργηθούν αποθέματα για τις εποχές που λόγω ύφεσης τα έσοδα θα είναι αναγκαστικά χαμηλά ενώ οι δαπάνες υψηλές.⁵ Το δημόσιο χρέος είναι το άθροισμα όλων των ποσών που έχει δανειστεί όλα τα προηγούμενα χρόνια ένα κράτος και δεν έχουν αποπληρωθεί. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι για να μην αυξάνεται το συνολικό χρέος σε ευρώ θα πρέπει τα έσοδα να είναι τουλάχιστον ίσα ή μεγαλύτερα από το άθροισμα των πρωτογενών δαπανών και των τόκων.

Οι μεταβολές του δημοσίου χρέους,⁶ η αύξησή του ή η μείωσή του, εξαρτώνται από τα έσοδα του δημοσίου (η αύξησή τους τείνει να μειώνει το χρέος), την αύξηση της ποσότητας του χρήματος που τίθεται σε κυκλοφορία (την αλλαγή της νομισματικής βάσης ή του παθητικού της Κεντρικής Τράπεζας στην οικονομική ορολογία – η αύξηση του τείνει να μειώνει το δημόσιο χρέος), τις πρωτογενείς δημόσιες δαπάνες (η αύξησή τους τείνει να το αυξάνει), τα επιτόκια με τα οποία δανείζεται το δημόσιο (η αύξησή τους τείνει να αυξάνει το χρέος επειδή δαπανώνται περισσότερα ποσά για πληρωμές τόκων), το ήδη υπάρχον συσσωρευμένο χρέος (όσο πιο μεγάλο είναι τόσο περισσότεροι τόκοι πληρώνονται κάθε χρόνο για ένα δεδομένο επιτόκιο και επομένως ένα υψηλό μέγεθος σήμερα τείνει να αυξάνει το μέγεθος στο μέλλον), αλλά και από το ρυθμό μεγέθυνσης της οικονομίας (οι θετικοί ρυθμοί τείνουν να μειώνουν το χρέος). Το τελευταίο συμβαίνει επειδή, καθώς η οικονομία μίας χώρας μεγεθύνεται, δημιουργείται περισσότερο εισόδημα σε κάθε χρονική περίοδο σε σχέση με την προηγούμενη, ή διαφορετικά ειπωμένο, αυξάνει το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) όπως λέμε στη διάλεκτο των οικονομικών. Επομένως, αν η οικονομία μεγεθύνεται είναι δυνατό να προκύψουν περισσότερα δημόσια έσοδα τα οποία να μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αποπληρωμή τμήματος του χρέους και άρα για τη μείωσή του – δεν είναι αναγκαίο ωστόσο επειδή μπορεί να μειωθεί το φορολογήσιμο ποσοστό του εισοδήματος.

Σε αυτό το σημείο σημειώνουμε μία διαφορά μεταξύ των μεγεθών. Το δη-

μόσιο χρέος είναι ένα μέγεθος συσσωρευτικό (είναι αποθεματικό μέγεθος στη διάλεκτο των οικονομικών), δηλαδή ένα μέγεθος που δείχνει τι χρωστά μία χώρα συνολικά, ενώ τα έσοδα και οι δαπάνες του δημοσίου, το ΑΕΠ, είναι *μεγέθη ροής*, δηλαδή κάθε χρόνο υπάρχουν τόσα έσοδα, τόσες δαπάνες κλπ. Όταν λέμε ότι το δημόσιο χρέος είναι 100% του ΑΕΠ εννοούμε ότι το χρέος είναι όσο τα ακαθάριστα «εισοδήματα» που δημιουργήθηκαν αυτή τη χρονιά (ακαθάριστα: δηλαδή δεν έχει αφαιρεθεί ό,τι απαιτείται για να αναπληρωθεί αυτό που καταναλώθηκε ή εφθάρη από το κεφαλαιακό απόθεμα για την παραγωγή των εισοδημάτων της τρέχουσας χρονιάς).

Ένα δεύτερο σημείο το οποίο πρέπει να σημειώσουμε είναι ότι η αύξηση του ΑΕΠ μίας οικονομίας μπορεί να συμβεί είτε επειδή υπάρχει μία διεύρυνση της παραγωγής εμπορευμάτων (αγαθών και υπηρεσιών) είτε επειδή αυξάνουν οι τιμές, δηλαδή υπάρχει πληθωρισμός. Ο πληθωρισμός επομένως τείνει να μειώνει το χρέος, στο βαθμό που το τελευταίο είναι μέγεθος που δεν αλλάζει καθώς αυξάνονται οι τιμές. Εδώ εντοπίζουμε μία συνηθισμένη διαφορά στην οικονομική ορολογία: μεταξύ ονομαστικών μεγεθών και πραγματικών μεγεθών που προκύπτουν από τα αντίστοιχα ονομαστικά εφόσον αφαιρεθεί το αποτέλεσμα που δημιουργεί ο πληθωρισμός. Στο κείμενο αυτό χρησιμοποιούμε ονομαστικά μεγέθη όταν δε δηλώνουμε τη διαφορά.

Για μία ολοκληρωμένη κατανόηση των σχετικών δεδομένων θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας και μία ακόμη μεταβλητή: τις προσαρμογές αποθεματικών μεγεθών (όπως είναι το δημόσιο χρέος) και μεγεθών ροής (όπως είναι τα ελλείμματα). Οι προσαρμογές αυτές δεν αντιστοιχούν απλά σε μία στατιστική διαφορά. Οφείλονται στους κανόνες καταγραφής των ελλειμμάτων και του χρέους.⁷ Περιέχουν διάφορα ποσά για κάθε έτος τα οποία παρόλο που είναι έσοδα ή δαπάνες γι' αυτό το έτος δεν καταγράφονται με βάση τους ισχύοντες κανόνες καταγραφής (ESA95) στα έσοδα ή στις δαπάνες αυτού του έτους, αλλά επηρεάζουν το συνολικό χρέος αυξάνοντάς το ή μειώνοντάς το. Παραδείγματα χρηματοροών που περιλαμβάνονται εδώ προσφέρονται πολλά: έσοδα από τις ιδιωτικοποιήσεις, οι ενισχύσεις για τις τράπεζες το 2008 και τα επόμενα έτη, οι χρηματοπιστωτικές εγγυήσεις που έχει εκδώσει το δημόσιο για διάφορες επιχειρήσεις και οι οποίες καταπίπτουν, η μεταβολή του δημοσίου χρέους λόγω αλλαγών στη συναλλαγματική ισοτιμία, οι κανόνες καταγραφής των αμυντικών δαπανών, κλπ.

Κλείνοντας αυτήν την ενότητα αναφέρουμε μία σχέση η οποία δείχνει πώς κάθε παράγοντας ο οποίος επηρεάζει τη συσσώρευση του δημόσιου χρέους συμβάλει σε αυτό. Στη σχέση που ακολουθεί και στη συνέχεια του κειμένου με g συμβολίζουμε το ρυθμό μεγέθυνση του ΑΕΠ,⁸ με R το επιτόκιο με το οποίο δανείζεται το δημόσιο, με SF τις προσαρμογές αποθεμάτων-ροών και με το δείκτη t το έτος στο οποίο αναφερόμαστε:

$$\frac{\text{Χρέος}_t}{\text{ΑΕΠ}_t} = \frac{\text{Πρωτ. δαπάνες}_t}{\text{ΑΕΠ}_t} - \frac{\text{Έσοδα}_t}{\text{ΑΕΠ}_t} + \left(\frac{1 + R_t}{1 + g_t} \right) * \frac{\text{Χρέος}_{t-1}}{\text{ΑΕΠ}_{t-1}} + \frac{SF_t}{\text{ΑΕΠ}_t}$$

Από αυτή τη σχέση παρατηρούμε ότι ο κανόνας για να μην αυξάνεται το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι διαφορετικός από τον κανόνα που διατυπώσαμε για να μην αυξάνεται το χρέος εκφρασμένο σε ευρώ. Χωρίς να εμπλακούμε σε λεπτομερείς συλλογισμούς, υποθέτοντας ότι οι προσαρμογές είναι μηδενικές, η προηγούμενη σχέση «μας λέει» ότι για να μην αυξάνεται το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ αρκεί τα έσοδα να είναι όσα οι πρωτογενείς δαπάνες, δηλαδή ό,τι ονομάζουμε πρωτογενές πλεόνασμα να είναι μηδέν, εάν ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ είναι ίσος ή μεγαλύτερος των επιτοκίων (οπότε το κλάσμα $(1+R_t)/(1+g_t)$ με το οποίο πολλαπλασιάζεται το χρέος της προηγούμενης χρονικής περιόδου είναι μικρότερο της μονάδας και κατά συνέπεια ο πολλαπλασιασμός έχει ως αποτέλεσμα να μειώνεται το χρέος της προηγούμενης περιόδου που πρέπει να προσθέσουμε στο νεο-δημιουργούμενο χρέος από τα πρωτογενή ελλείμματα).⁹

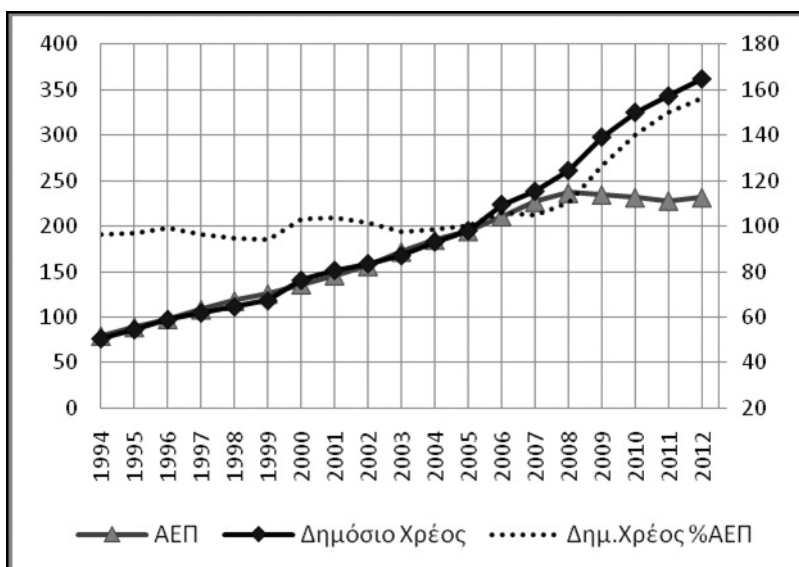
3. Βασικά δεδομένα για το ελληνικό δημόσιο χρέος

Το διάγραμμα που ακολουθεί μας πληροφορεί για το μέγεθος του δημόσιου χρέους και του ΑΕΠ όπως καταγράφονται από την ευρωπαϊκή στατιστική υπηρεσία (EUROSTAT) για τη χρονική περίοδο από το 1994 έως το 2012, στη βάση των δεδομένων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, AMECO, όπως αυτά έχουν διαμορφωθεί μέχρι 29/11/2010. Προφανώς για τα έτη 2011 και 2012 τα εν λόγω στοιχεία αποτελούν εκτιμήσεις των μελλοντικών τάσεων. Τα στοιχεία του 2010 αποτελούν

προσωρινά στοιχεία. Επιλέξαμε έως έτος έναρξης της παρουσίας το 1994 επειδή μας δίνει τη δυνατότητα να εξετάσουμε την κατάσταση όσον αφορά το δημόσιο χρέος από τη στιγμή που διαμορφώθηκε η απόφαση συμμετοχής στο ενιαίο νόμισμα (στο Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών –ΜΣΙ– το 1998 με στόχο τη συμμετοχή στην ευρωζώνη το 2001).

Διάγραμμα 1

Δημόσιο χρέος και ΑΕΠ, ονομαστικά μεγέθη

Πηγή AMECO. Τα μεγέθη είναι εκφρασμένα σε ευρώ. Πριν την εισαγωγή στο ενιαίο νόμισμα εκφράζονται και πάλι σε ευρώ με μετατροπή του εθνικού νομίσματος (δραχμή) σε ευρώ μέσω της ισοτιμίας με την οποία εισήχθη η ελληνική οικονομία στην ευρωζώνη.

Παρατηρούμε από το διάγραμμα ότι από το 1994 έως και το 2007 το δημόσιο χρέος ακολουθούσε την πορεία αύξησης του ΑΕΠ (των ακαθάριστων «εισοδημάτων») της ελληνικής οικονομίας ενώ από το 2008, που εξαπλώνεται η παγκόσμια κρίση, αρχίζει μία πορεία απόκλισης από το ΑΕΠ. Επίσης παρατηρούμε ότι η απόκλιση γίνεται πολύ έντονη από το 2009 και μετά και διευρύνεται σταθερά

μετά την υπογραφή του μνημονίου. Ωστόσο, το ονομαστικό μέγεθος του χρέους το οποίο παρουσιάζουμε στο διάγραμμα και το μετράμε στον αριστερό άξονα (σε δις. ευρώ), δεν αποτελεί το βασικό μέγεθος που θα μας απασχολήσει. Η σχέση του χρέους με το ΑΕΠ είναι η μεταβλητή που μας ενδιαφέρει επειδή το βασικό ζήτημα είναι αν υπάρχουν τα εισοδήματα έτσι ώστε να εξυπηρετείται το δημόσιο χρέος. Για αυτό το λόγο στη συνέχεια εκφράζουμε τα διάφορα στοιχεία του ελλείμματος και το δημόσιο χρέος ως ποσοστά του ΑΕΠ.

Η απλή παρατήρηση του διαγράμματος μας δείχνει επίσης ότι η αύξηση του δημόσιου χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ από το 110% του 2007 στο εκτιμώμενο 156% για το 2012, το οποίο το μετράμε στο δεξί άξονα του διαγράμματος, δεν οφείλεται κυρίως στην πιο γρήγορη αύξηση του δημόσιου χρέους σε ευρώ από χρόνο σε χρόνο μετά το 2008 αλλά οφείλεται στη μείωση σε απόλυτους αριθμούς του ΑΕΠ, δηλαδή του παρανομαστή όταν εκφράζουμε το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ. Μείωση για την οποία ευθύνονται κυρίως οι «σταθεροποιητικές» πολιτικές που ασκούνται μετά το 2009 –διαδικασία υπερβολικού ελλείμματος– και κορυφώνονται με το «Μνημόνιο».¹⁰

Η πιο γρήγορη αύξηση του χρέους σε ευρώ σε σχέση με το ΑΕΠ οφείλεται στην αύξηση των ελλειμμάτων. Εν μέρει λόγω της ύφεσης και της αναγκαίας αύξησης των κοινωνικών δαπανών (π.χ. επιδόματα ανεργίας και άλλες επιδοτήσεις) αλλά και της ταυτόχρονης μείωσης των εσόδων από φορολογία. Οφείλεται επίσης στις ενισχύσεις προς τις τράπεζες για να ανταπεξέλθουν στις συνέπειες της κρίσης του 2008 και της υφεσιακής πολιτικής που ακολουθεί η κυβέρνηση (αύξηση των επισφαλών δανείων). Σε μεγάλο βαθμό, όμως, οφείλεται στις αναθεωρήσεις των ελληνικών στοιχείων μέσω των οποίων συυπολογίστηκαν στο ύψος του χρέους ποσά τα οποία προηγουμένως δεν υπολογίζονταν. Αναταξινόμηθηκαν οι δημόσιες επιχειρήσεις και έτσι όσες από αυτές δε θεωρούνταν πριν δημόσιες και το χρέος τους δεν συυπολογιζόταν στο δημόσιο χρέος με την αναταξινόμηση προστέθηκε το χρέος τους στο δημόσιο χρέος και το έλλειμά τους στο δημόσιο έλλειμμα γεγονός που επέδρασε και στα αντίστοιχα μεγέθη για τα προηγούμενα έτη (σημειώνουμε ότι τα χρέη αυτών των επιχειρήσεων αύξησαν το δημόσιο χρέος κατά 24,5 δις. ευρώ, δηλαδή περίπου κατά 7,75% του ΑΕΠ για το 2009). Επίσης εδώ εμφανίζονται οι «αμαρτωλές» συμφωνίες ανταλλαγής (swap) που σύνηψαν οι κυβερνήσεις με τη Goldman Shacks η οποία τις μεταβί-

βασε στην Εθνική Τράπεζα στη συνέχεια. Γύρω στα 5,3 δις. είναι η αποτίμησή τους το 2009, δηλαδή η καταγραφή τους συνέβαλλε σε 2,26% του ΑΕΠ αύξηση του χρέους για το 2009 και σε αντίστοιχα ποσά για τα προηγούμενα έτη. Αλλά δεν είναι το κύριο ζήτημα οι εν λόγω συμφωνίες ανταλλαγής αν θέλουμε να καταλάβουμε τη δυναμική συσσώρευση του δημόσιου χρέους (για μία σειρά από λόγους και όχι μόνο γιατί έτσι και αλλιώς αποτελούν ένα πολύ μικρό τμήμα του χρέους).

4. Η δυναμική της συσσώρευσης του δημόσιου χρέους

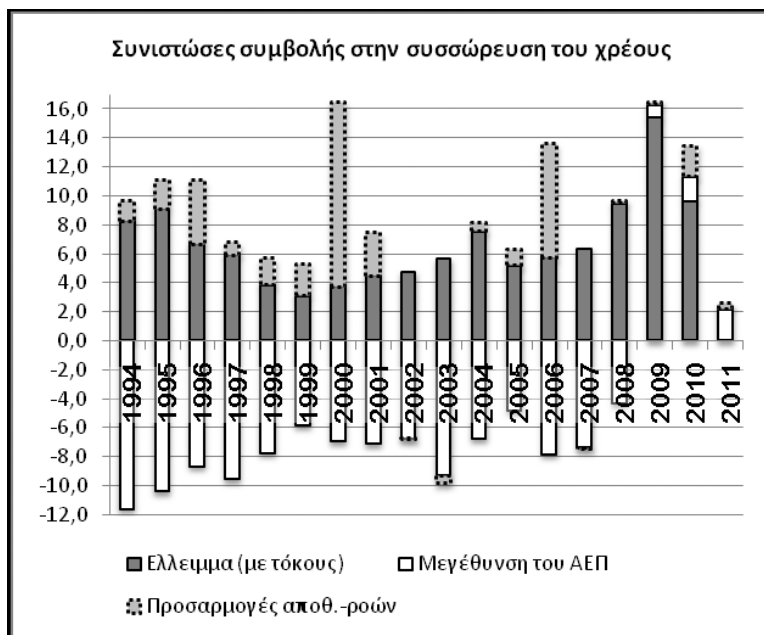
Περνάμε τώρα στην ανάλυση των παραγόντων που επιδρούν στην εξέλιξη της συσσώρευσης του δημόσιου χρέους.

4.1 Μεγέθυνση και ελλείμματα

Όταν αυξάνεται το ΑΕΠ μίας οικονομίας τότε το δημόσιο χρέος έχει την τάση να μειώνεται (κάτι τέτοιο είναι δυνατό αλλά όχι αναγκαίο). Στο διάγραμμα που ακολουθεί εξετάζουμε τη συμβολή των ελλειμμάτων, του ρυθμού μεγέθυνσης του ΑΕΠ και των προσαρμογών ροών-αποθεμάτων στην συσσώρευση του χρέους. Στον κάθετο άξονα μετριέται πόσο μεταβλήθηκε, αυξήθηκε ή μειώθηκε, το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, λόγω της μεγέθυνσης του ΑΕΠ, του συνολικού ελλείμματος και των προσαρμογών ροών-αποθεμάτων, δηλαδή μετράμε πόσο συνέβαλλε κάθε ένας από τους παράγοντες που καθορίζουν τις μεταβολές του δημόσιου χρέους.

Διάγραμμα 2

Συμβολή παραγόντων στη συσσώρευση του χρέους

Πηγή: AMECO

Παρατηρούμε ότι μέχρι το 2008 το χρέος μειωνόταν ως αποτέλεσμα της μεγέθυνσης του ΑΕΠ αλλά σταθερά το έλλειμμα το αύξανε σχεδόν ισόποσα. Το 2000 και το 2006 οι προσαρμογές ρών-αποθεμάτων ήταν ιδιαίτερα σημαντικές. Αυτό το διάγραμμα δείχνει ότι το κύριο ερώτημα το οποίο αφορά τη δυναμική συσσώρευση του ελληνικού δημόσιου χρέους δεν είναι γιατί αυξήθηκε το χρέος αλλά γιατί αυτή την περίοδο της «θαυμαστής» για τις ανεπτυγμένες οικονομίες¹¹ ταχύρυθμης μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας το δημόσιο χρέος διατηρήθηκε σταθερό γύρω από το 100% του ΑΕΠ.¹²

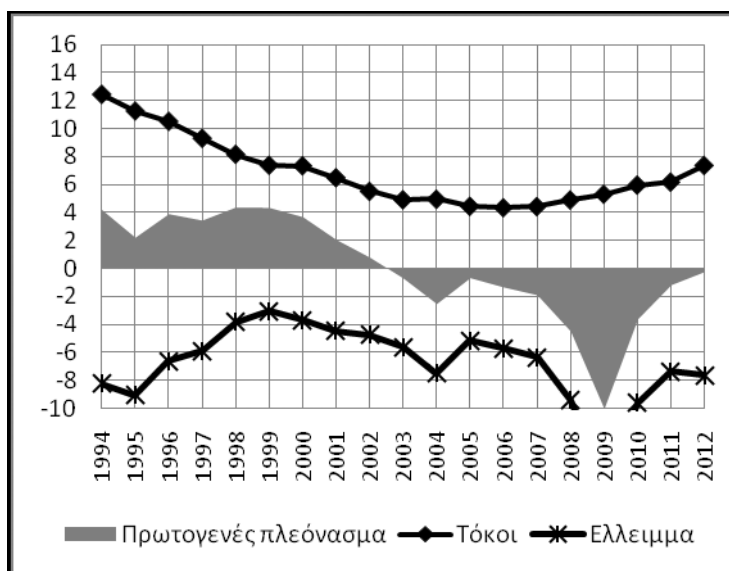
Επομένως πρέπει να στρέψουμε την προσοχή μας για την εξέλιξη του χρέους στο έλλειμμα για να καταλάβουμε το πώς μία ταχέως αναπτυσσόμενη οικονομία δεν μείωσε το χρέος της από το 1994 έως το 2008.

4.2 Έλλειμμα, τόκοι, επιτόκια και ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ

Κατ' αρχήν θα εξετάσουμε τη σχέση του ελλείμματος, του πρωτογενούς ελλείμματος και τόκων για να απαντήσουμε στο ερώτημα μήπως ευθύνεται το ύψος των τόκων που πληρώνουμε για τη συσσώρευση δημόσιου χρέους.

Διάγραμμα 3

Έλλειμμα και τόκοι ως ποσοστά του ΑΕΠ

Πηγή AMECO

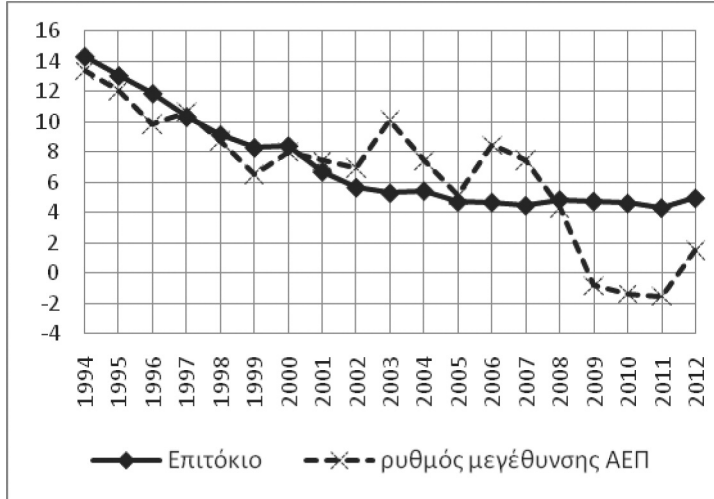
Παρατηρούμε κατ' αρχήν ότι σε όλη τη χρονική περίοδο που εξετάζουμε παρουσιαζόταν σταθερά δημόσιο έλλειμμα. Κατά την περίοδο μέχρι και το 2007, δηλαδή πριν εμφανιστούν οι επιπτώσεις της παγκόσμιας κρίσης, το έλλειμμα κυμαίνεται μεταξύ του 3,1% του ΑΕΠ το 1999 μέχρι το 9,1% το 1995. Από το 1994 έως το 1999 μειώνεται και κατόπιν αυξάνει σαφώς αν και με ασυνεχή ρυθμό. Τα έτη 2008-2010 εκτινάσσεται και προβλέπεται υψηλό και για τα έτη 2011-2012. Μέχρι το 2002 εμφανίζονται πρωτογενή πλεονάσματα θετικά, ενώ από το

2003 έως και το 2007 αρνητικά, δηλαδή ήταν πρωτογενή ελλείμματα. Σημειώνουμε ότι οι μικρότερες τιμές του ελλείμματος στα έτη 1998-2000 δεν οφείλονται στην πτώση των δαπανών αλλά στα αυξημένα έσοδα.

Παρατηρούμε επίσης ότι οι διακυμάνσεις του ελλείμματος ερμηνεύονται από τις διακυμάνσεις του πρωτογενούς πλεονάσματος και όχι των δαπανών για τόκους οι οποίες μειώνονται σταθερά στην περίοδο που εξετάζουμε. Συνάγουμε λοιπόν άμεσα ότι για τα ελλείμματα δεν ευθύνονται οι δαπάνες για πληρωμή τόκων ενός συνεχώς αυξανόμενου χρέους σε ευρώ, επειδή τα επιτόκια μειώθηκαν δραματικά καθώς οδηγούμαστε στην ευρωζώνη (από 14.3% το 1994 σε 4.3% το 2006 και 4.9% το 2008 μετά την έναρξη της χρηματοπιστωτικής κρίσης – ενώ ακόμη και κατά τα έτη 2009 και 2010 το μέσο επιτόκιο με το οποίο κάθε χρόνο τοιχιζόταν το χρέος ήταν 5.3% και 6% αντίστοιχα). *Επομένως για το μέγεθος του χρέους δεν ευθύνονται οι «διεθνείς τοκογλύφοι» και οι «κερδοσκόποι» των αγορών. Ίσα-ίσα θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι συνέβαλλαν στη μείωση του χρέους εφόσον η μείωση των επιτοκίων σήμαινε μικρότερες δαπάνες για τόκους και επομένως μικρότερα ελλείμματα (χωρίς αυτό να σημαίνει ζημιές για τις ελληνικές τράπεζες όπως άλλωστε δείχνουν και οι ισολογισμοί τους).*¹³

Ειδικότερα στο επόμενο διάγραμμα παρατηρούμε ότι για όλη την περίοδο μέχρι το 2008 η σχέση επιτοκίων και ρυθμού μεγέθυνσης (ο πολλαπλασιαστής του χρέους της προηγούμενης χρονικής περιόδου της σχέσης 1) αποτυπώνει μία σαφή τάση μείωσης του χρέους. Μάλιστα μετά το 2000 οι ρυθμοί μεγέθυνσης είναι αρκετά υψηλότεροι από τα επιτόκια. Μετά το 2008 η ένταση της ύφεσης αντιστρέφει αυτή τη σχέση και μαζί με τα ελλείμματα οδηγεί στην εκτίναξη του δημόσιου χρέους.

Διάγραμμα 4
Επιτόκιο και ρυθμός μεγέθυνσης

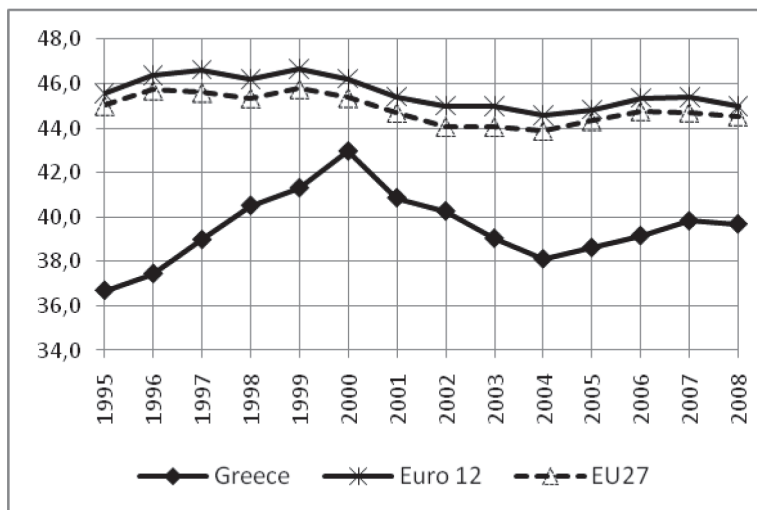
Πηγή AMECO

Επομένως αν θέλουμε να κατανοήσουμε τη συσσώρευση χρέους πρέπει να στραφούμε στα πρωτογενή ελλείμματα. Με άλλα λόγια, αυτό που εξηγεί τη σχετική σταθερότητα του χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ, παρά τη συνεχή και ισχυρή μεγέθυνση κατά την περίοδο που εξετάζουμε, αποκαλύπτεται αν εξετάσουμε τη σχέση εσόδων και δαπανών.

4.3 Τα έσοδα του δημοσίου ως βασική αιτία για τη συσσώρευση του δημόσιου χρέους

Το διάγραμμα 5 που ακολουθεί είναι αποκαλυπτικό για τους λόγους συσσώρευσης του δημόσιου χρέους.

Διάγραμμα 5
 Συνολικά δημόσια έσοδα σε Ελλάδα και ΕΕ

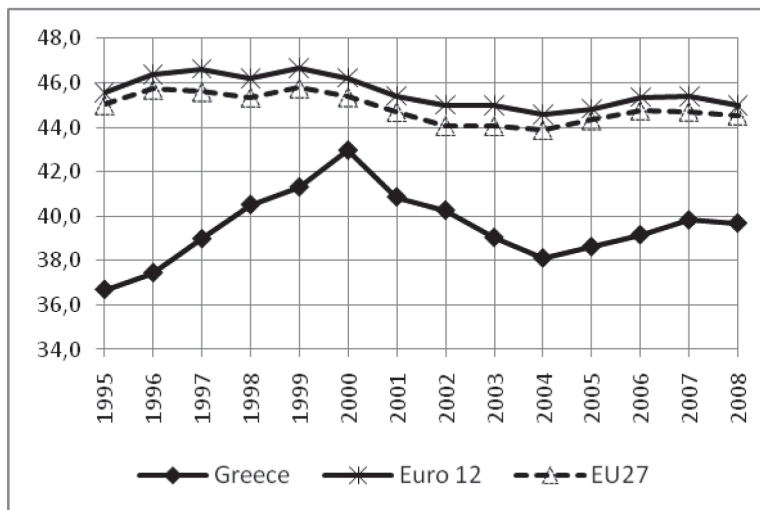

Πηγή AMECO

Παρατηρούμε ότι υπάρχει μία σημαντική άνοδος των εσόδων μέχρι την είσοδο στο ευρώ η οποία στη συνέχεια δίνει τη θέση της σε μία πτώση και σταθεροποίηση σε πολύ χαμηλότερα νούμερα σε σχέση με το μέσο όρο της ευρωζώνης αλλά και της ΕΕ. Ενδιαφέρον έχει να συσχετίσει ο αναγνώστης τη διακύμανση των εσόδων με τη διακύμανση του ελλείμματος και του πρωτογενούς πλεονάσματος από το διάγραμμα 3: φαίνεται ότι οι διακυμάνσεις του πρωτογενούς πλεονάσματος και επομένως οι διακυμάνσεις στις μεταβολές του δημόσιου χρέους σχετίζονται με τις διακυμάνσεις των εσόδων επειδή όπως θα δούμε στη συνέχεια οι δαπάνες είναι σχετικά σταθερές ως ποσοστό του ΑΕΠ για ολόκληρη την εν λόγω περίοδο.

Τι καθορίζει αυτές τις διακυμάνσεις και τη παρατηρούμενη μεγάλη απόκλιση από το μέσο όρο των χωρών της ευρωζώνης και της ΕΕ; Το επόμενο διάγραμμα που παριστά τους άμεσους φόρους στην Ελλάδα σε σχέση με το μέσο όρο της ευρωζώνης και της ΕΕ απαντά άμεσα στο ερώτημα.

Διάγραμμα 6
Άμεσοι φόροι εισοδήματος Ελλάδα και ΕΕ

Πηγή AMECO

Η διαφορά είναι εντυπωσιακή: οι άμεσοι φόροι στην Ελλάδα είναι μικρότεροι πάνω από 4% σε σχέση με την ΕΕ των 27 και πάνω από 3% σε σχέση με την Ευρωζώνη των 12.

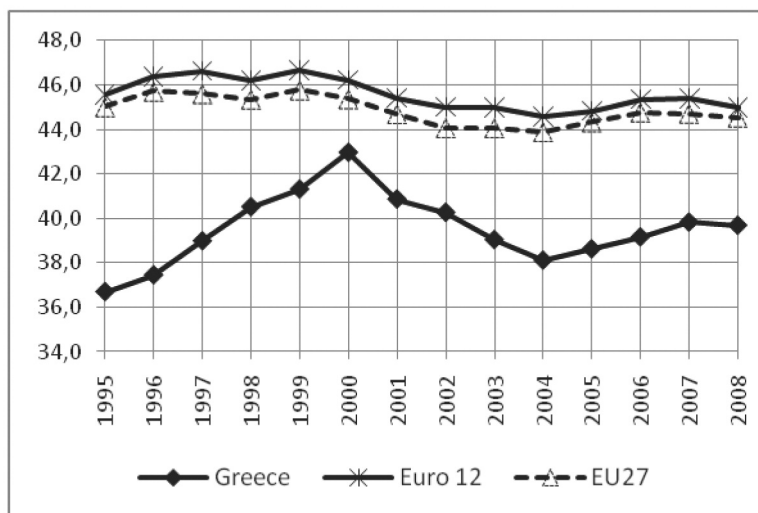
Η αιτία αυτής της διαφοράς είναι πολυσυζητημένη και δεν σκοπεύουμε για λόγους οικονομίας κειμένου να επιμείνουμε εδώ. Αρχούμε, πρώτον, στη συνέντευξη του διευθυντή του ΔΝΤ ο οποίος παρατηρεί ήδη από το 2010¹⁴ ότι ενώ οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι πληρώνουν ό,τι τους αναλογεί, οι πλούσιοι καλύπτονται από φοροασυλία, δεύτερον, στην παρατήρηση του ΟΟΣΑ το 2007¹⁵ ότι οι μειώσεις των φορολογικών συντελεστών των επιχειρήσεων θέτουν σε δοκιμασία τα δημόσια οικονομικά και, τρίτον, στις συγκριτικές αναλύσεις για τα φορολογικά συστήματα των χωρών μελών της ΕΕ που καταγράφουν ότι το πρόβλημα των εσόδων είναι πρόβλημα δευτερογενούς αναδιανομής του εισοδήματος υπέρ των επιχειρήσεων και των υψηλών εισοδημάτων.¹⁶

Για να κατανοήσουμε πλήρως τον καθοριστικό ρόλο της υστέρησης των άμε-

των φόρων σε σχέση με τους μέσους ευρωπαϊκούς όρους στο σχηματισμό του χρέους έχει ενδιαφέρον να προσδιορίσουμε ποια θα ήταν η εξέλιξη του ελληνικού χρέους εάν μετά το 2000 τα έσοδα από την άμεση φορολογία ήταν όσο της ΕΕ των 27 ή της Ευρωζώνης των 12. Στον επόμενο πίνακα δείχνουμε την πορεία του χρέους σύμφωνα με τις προηγούμενες υποθέσεις.

Διάγραμμα 7

Εξέλιξη χρέους σε διαφορετικά σενάρια άμεσης φορολογίας

Πηγή AMECO, υπολογισμοί δικοί μας

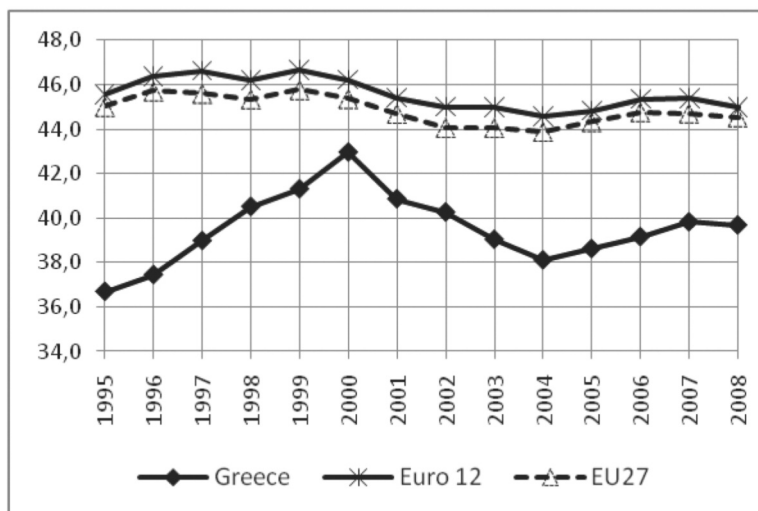
Αυτός ο πίνακας δείχνει τη σημασία της χαμηλής φορολόγησης του πλούτου, της φοροαπαλλαγής και της φοροδιαφυγής (βέβαια) για τη δυναμική του χρέους. Το χρέος και τα ελλείμματα με τα οποία «συνάντησε» η ελληνική οικονομία τις συνέπειες της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008, έμειναν για σειρά από χρόνια σταθερά ως ποσοστό του ΑΕΠ και δεν μειώθηκαν επειδή οι κυβερνήσεις της Ελλάδας στήριζαν τη συλλογή φόρων στους μισθωτούς και τους συντάξιούχους, διατηρούσαν ένα εκτεταμένο δίκτυο φοροαπαλλαγών και μείωσης των φορολογικών συντελεστών για τις επιχειρήσεις που επέδειξαν αξιοσημείωτη

κερδοφορία (πάνω από τους μέσους ευρωπαϊκούς όρους), επέτρεπαν και διευκόλυναν τη φοροδιαφυγή μέσω offshore εταιρειών και παρέμεναν πιστές στη νεοφιλελεύθερη αντίληψη ότι πρέπει να μειωθεί ο δημόσιος τομέας και ότι ο καλύτερος τρόπος για να γίνει κάτι τέτοιο είναι να φορτωθεί με ελλείμματα.

Μετά από την ανάδειξη της σημασίας της πλευρά των άμεσων φόρων στην εξέλιξη του χρέους (και για λόγους έκτασης του κειμένου) παραλείπουμε να εξετάσουμε άλλες συνιστώσες των δημοσίων εσόδων: τους έμμεσους φόρους (οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν μερικώς ως υποκατάστατο των μειώσεων των φορολογικών συντελεστών των επιχειρήσεων), τις εισφορές της κοινωνικής ασφάλισης (παρόλο που για την τελευταία είναι σημαντική επίσης η εισφοροδιαφυγή τόσο από τη καταβολή εισφορών από επιχειρήσεις όσο και λόγω της εκτεταμένης ανασφάλισης εργασίας), τις μεταβιβάσεις κεφαλαίου από την ΕΕ στα πλαίσια των προγραμμάτων σύγκλισης για προφανείς λόγους και τα λοιπά έσοδα που είναι στο μέσο της ΕΕ και της Ευρωζώνης.

Τελευταίο ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί είναι αν έχουμε υπερβολικές δημόσιες δαπάνες που συνέβαλλαν από μόνες τους στη συσσώρευση δημόσιου χρέους. Το διάγραμμα που ακολουθεί και αναπαριστά τις δημόσιες δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ συγκριτικά με τους μέσους όρους της ευρωζώνης των 12 και της ΕΕ των 27 χωρών δείχνει ότι η απάντηση είναι κατηγορηματικά: Όχι. Ανεξάρτητα αν υπήρχαν σπατάλες ή άλλοι παράγοντες οι οποίοι καθόρισαν και καθορίζουν την αναποτελεσματικότητα του «κράτους πρόνοιας» και τη χρήση των δημοσίων δαπανών ως υπόστρωμα για τις δραστηριότητες του ιδιωτικού τομέα (είτε αφορά κατασκευές, είτε την υγεία και άλλους κλάδους), με συνέπεια να μπορούμε να φανταστούμε τις ίδιες κοινωνικές παροχές και παροχή δημόσιων αγαθών με ελαφρά μικρότερες δημόσιες δαπάνες ή καλύτερες παροχές με τις ίδιες, η κύρια αιτία δεν είναι η υπέρβαση των δαπανών σε σχέση με τα έσοδα αλλά η υστέρηση των εσόδων σε σχέση με τις δαπάνες.

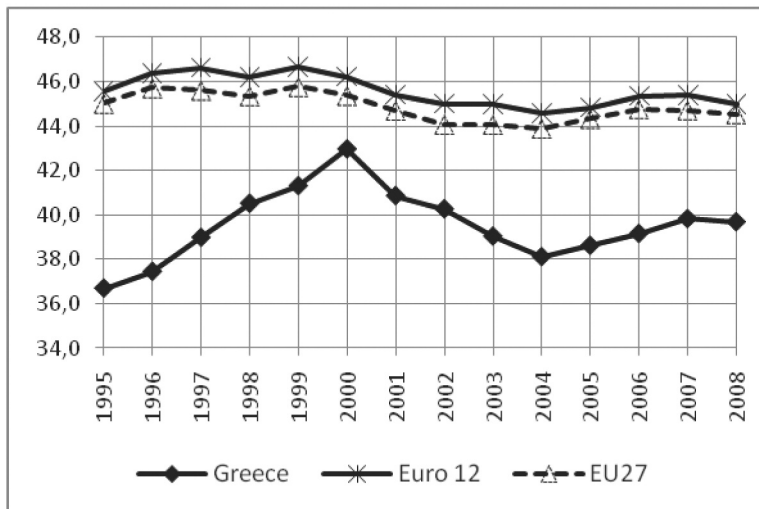
Διάγραμμα 8
 Δημόσιες δαπάνες σε Ελλάδα και ΕΕ

Πηγή AMECO

Όπως παρατηρούμε από το διάγραμμα οι δημόσιες δαπάνες είναι χαμηλότερες από το μέσο όρο της ΕΕ ή της Ευρωζώνης σχεδόν σε όλη την περίοδο που εξετάζουμε – αν και πολύ κοντά σε αυτούς τους μέσους όρους (οι διαφορές μετά το 2001 είναι της τάξης του 2% με 3%, ενώ μετά το 2008, πρώτο έτος της κρίσης αυξάνονται λόγω ύφεσης). Φυσικά οι πρωτογενείς δαπάνες είναι σημαντικά χαμηλότερες αυτών των μέσων όρων, όπως φαίνεται από το διάγραμμα 9, εφόσον σε αυτές δεν συμπεριλαμβάνονται οι δαπάνες τόκων που ήταν υψηλότερες σε σχέση με άλλες χώρες της ευρωζώνης και της ΕΕ.

Διάγραμμα 9
Πρωτογενείς Δημόσιες δαπάνες σε Ελλάδα και ΕΕ

Πηγή AMECO

Η αύξηση των πρωτογενών δημοσίων δαπανών από το 1995 μέχρι το 2000 δεν οφείλεται κατά κύριο λόγο ούτε στην αύξηση των κοινωνικών παροχών (συντάξεις, κόστος ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης κλπ.) (από 13,5% το 1995 σε 14,8% το 2000) ούτε των αμοιβών (από 10,1% το 1995 σε 10,5% το 2000). Ωστόσο μετά το 2000 αυξάνει το ποσοστό των κοινωνικών παροχών (κατά 3 μονάδες από το 2000 έως το 2007) και των αμοιβών (κατά μία μονάδα στο ίδιο διάστημα).

Τότε πως εξηγείται αυτή η εμμονή στις δημόσιες δαπάνες ή η δαιμονοποίηση των δημοσίων υπαλλήλων, των μισθών τους και των συνθηκών εργασίας τους; Χωρίς επίσης να μπορούμε σε ανάλυση αυτών των θεμάτων παραθέτουμε για το δεύτερο ερώτημα, απόσπασμα από την απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 25ης Μαρτίου για το 2011, χωρίς να το σχολιάσουμε, που αναφέρει ότι πρέπει να ληφθεί:

μέριμνα ώστε οι μισθολογικές συμφωνίες στο δημόσιο τομέα να στηρίζουν τις

προσπάθειες που καταβάλλονται στον ιδιωτικό τομέα ως προς την ανταγωνιστικότητα (λαμβανομένης υπόψη της σημαντικής ψυχολογικής επίδρασης των μισθών του δημόσιου τομέα).¹⁷

Το πρώτο ερώτημα εξηγείται από το λόγο για τον οποίο μπροστά στα δεδομένα πλήθος διαμορφωτών πολιτικής και αναλυτών λειτουργούν ως τυφλοί: δεν θέλουν να δουν ό,τι αυτά δείχνουν επειδή βλέπουν μόνο ό,τι συμβαδίζει με την επιθυμία τους. Η ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού τόσο στην Ελλάδα όσο και σε άλλες χώρες στήθηκε πάνω στην υπόσχεση μικρά επιτόκια, φτηνά προϊόντα, φτηνή εργασία φοροαπαλλαγές για τις επιχειρήσεις και τους πλούσιους, οργάνωση φοροδιαφυγής και offshore εταιρίες για όσους μπορούν (το γεγονός ότι ένας υπουργός κοινωνικής ασφάλισης δεν πλήρωνε τις εισφορές των υπαλλήλων που απασχολούσε είναι ενδεικτικό του κοινωνικού συμβολαίου που υπηρέτησε τη συσσώρευση δημόσιου χρέους) και επάνω στη στρατηγική ότι σε κάθε περίπτωση ο δημόσιος τομέας κάποτε θα καταρρεύσει έτσι ώστε οι όποιες κοινωνικές αντιστάσεις στις ιδιωτικοποιήσεις της ασφάλισης, της υγείας, της παιδείας, της δημόσιας γης και άλλων δημόσιων αγαθών δεν θα έχουν έδαφος να εκδηλωθούν.

Οι τρέχουσες πολιτικές που εξαγγέλλουν κι άλλες μειώσεις φορολογικών συντελεστών των επιχειρήσεων και των εισφορών που καταβάλλουν, δείχνουν ότι παρά την κατάσταση που οδηγήθηκε το δημόσιο, οι κυβερνήσεις απλά αντιμετωπίζουν την «κρίση ως ευκαιρία» έτσι ώστε να γενικευτούν και να νομιμοποιηθούν περαιτέρω οι όροι που διαμόρφωσαν το πρόβλημα ως λύση του προβλήματος. Είναι προφανές ότι αναζητούν τη λύση που θα διαταράξει στο μικρότερο βαθμό τις κοινωνικές και πολιτικές συμμαχίες που συγκρότησαν την ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού στην ελληνική περίπτωση και συγχρόνως θα βοηθήσει στην περαιτέρω εμπέδωσή του.

Αυτή η κατάσταση αποτυπώνεται και στη συζήτηση για το κατά πόσο το ελληνικό δημόσιο χρέος είναι «βιώσιμο», τις κύριες προϋποθέσεις της οποίας συζητάμε σε επόμενη ενότητα ενώ στη συνέχεια θα εξετάσουμε πολύ σύντομα τη συμβολή των προσαρμογών ροών και αποθεμάτων στη δυναμική της συσσώρευσης.

4.4 Οι προσαρμογές αποθεμάτων-ροών

Οι προσαρμογές αποθεμάτων-ροών έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στη συσσώρευση του δημόσιου χρέους ειδικά για κάποια έτη. Τα έτη 2000 και 2006 έγιναν προσαρμογές που αύξησαν το χρέος κατά 12,7% του ΑΕΠ και 7,9% αντίστοιχα (τις προσαρμογές παρουσιάζουμε σε επόμενη ενότητα).¹⁸ Σημειώνουμε επίσης ότι για το 1993 που δεν περιλαμβάνεται στον πίνακα έγινε προσαρμογή ροών-αποθεμάτων ύψους 16,8% του ΑΕΠ, γεγονός που οδήγησε το χρέος να εκτιναχθεί από 78% του ΑΕΠ το 1992 σε 98% του ΑΕΠ το 1993 (η προσαρμογή αυτή οφείλεται κυρίως στην καταγραφή ως δημοσίου χρέους των απαιτήσεων που είχε η Τράπεζα της Ελλάδας έναντι του δημοσίου στα πλαίσια προσαρμογής στο καθεστώς της ΟΝΕ που προέβλεπε ανεξαρτησία της τράπεζας της Ελλάδας από τη κυβέρνηση).

Ωστόσο η συζήτηση που προηγήθηκε δείχνει ότι και με αυτές τις υψηλές προσαρμογές, οι οποίες εν πολλοίς οφείλονται στις απαιτήσεις συμμετοχής στην ευρωζώνη, μία πολιτική η οποία θα εστίαζε στους άμεσους φόρους των επιχειρήσεων και των υψηλών εισοδημάτων (μόνον – χωρίς να αναφερόμαστε στην εισφοροδιαφυγή που αφορά την κοινωνική ασφάλιση) ώστε να αναρμονιστεί ο δημόσιος τομέας με το ευρωπαϊκό καθεστώς και σε αυτό το ζήτημα, θα μείωνε δραστικά το χρέος. Επομένως παρόλο που οι προσαρμογές ροών-αποθεμάτων συνέβαλλαν ως ιδιαίτερος παράγοντας στη συσσώρευση του χρέους δεν αποτέλεσαν τον καθοριστικό παράγοντα ο οποίος ερμηνεύει τη δυναμική αυτής της συσσώρευσης. Με μία μεταφορά μπορούμε να σκεφτούμε το ρόλο τους ως εξής: είναι ως εάν οι κυβερνήσεις να έβαζαν ένα στόχο σταθερότητας του χρέους γύρω από το 100% με τάσεις ελαφράς μείωσης που προέρχονταν από τον «αυτόματο πιλότο» της διαφοράς των ισχυρών ρυθμών μεγέθυνσης και των χαμηλότερων επιτοκίων, χωρίς να διαταράσσουν τις κοινωνικές συμμαχίες που στήριζαν την ηγεμονία και την εμπέδωση του νεοφιλελευθερισμού στην ελληνική οικονομία, αλλά έρχονταν αντιμέτωπες κατά διαστήματα με εξωτερικά σοκ που προκαλούσαν αυξήσεις του ύψους του δημόσιου χρέους, αναθεωρήσεις οι οποίες είτε αύξαναν τις προσαρμογές ροών-αποθεμάτων είτε τα ελλείμματα, ανακόπτοντας τη μείωση που προκαλούσε ο αυτόματος πιλότος.

5. Είναι βιώσιμο το ελληνικό χρέος;

Το βασικό ερώτημα που δεσπόζει στις συζητήσεις είναι εάν το ελληνικό δημόσιο χρέος μπορεί να εξυπηρετηθεί στο επόμενο διάστημα με βάση τις πολιτικές οι οποίες ακολουθούνται και τα αποτελέσματα που αυτές επιφέρουν.

Τι σημαίνει, όμως, ότι μία χώρα δεν μπορεί να εξυπηρετήσει το χρέος της; Σημαίνει ότι θα φτάσει κάποια στιγμή που δεν θα μπορούν να καταβληθούν τόκοι για κάποιο τμήμα του χρέους, ή ότι θα φτάσει κάποια στιγμή που η κυβέρνηση θα ζητήσει να της δανείσουν και δεν θα καλυφθεί το ποσό που ζητά με συνέπεια να μην είναι σε θέση να αποπληρώσει κάποιο τμήμα του χρέους ή να καταβάλλει τόκους.

Τι σημαίνει ότι η εξυπηρέτηση του χρέους είναι βιώσιμη; Σύμφωνα με το ΔΝΤ, σημαίνει ότι η εξυπηρέτηση γίνεται χωρίς να απαιτείται «εξωπραγματικά μεγάλη διόρθωση των εσόδων και των δαπανών του δημοσίου». Προφανώς στην περίπτωση που εκτιμάται από τους δανειστές ότι δεν είναι βιώσιμη η εξυπηρέτηση του χρέους αυξάνεται η απροθυμία τους να παρέχουν δάνεια και επομένως δυσκολεύει η κατάσταση για το δανειστή. Αυξάνουν τα επιτόκια δανεισμού και αποσύρονται από δανειστές όσοι θεωρούν ότι αναλαμβάνουν πολλούς κινδύνους. Πρέπει να σημειώσουμε ότι η εκτίμηση για το μέλλον διαμορφώνει συμπεριφορές στο σήμερα. Επομένως το ζήτημα δεν είναι αν είναι ορθές οι εκτιμήσεις αλλά ότι στη βάση αυτών (ενσωματώνοντας ακόμη και την αναμενόμενη αβεβαιότητα) διαμορφώνονται αποβλέψεις, αποφάσεις και πολιτικές για το παρόν.

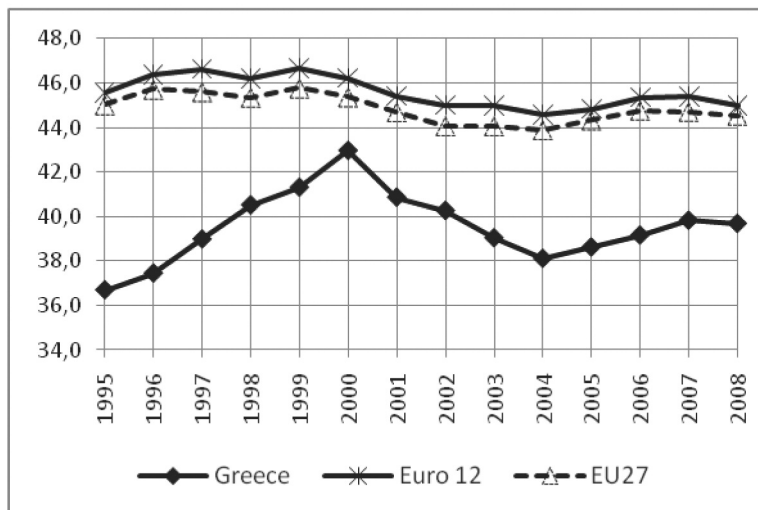
5.1 Εκτιμήσεις για τη δυναμική της συσσώρευσης του δημόσιου χρέους

Στο διάγραμμα που ακολουθεί παριστάνονται διάφορες εκτιμήσεις για τη δυναμική συσσώρευσης του δημόσιου χρέους μέχρι το 2020 με βάση εναλλακτικές παραδοχές για τις πρωτογενείς δαπάνες, τα δημόσια έσοδα, το ρυθμό μεγέθυνσης, τα επιτόκια και τις προσαρμογές ροών-αποθεμάτων (διαφορετικά σενάρια εξέλιξης του μεγέθους του δημόσιου χρέους). Οι εκτιμήσεις βασίζονται στα στοιχεία που παρέχει η τρίτη έκθεση του ΔΝΤ για την πρόοδο υλοποίησης των μέτρων που έχουν συνολοκληρηθεί μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης, από τη μία πλευρά, και του ΔΝΤ και της ΕΕ, από την άλλη.¹⁹

Το πρώτο σενάριο – (συμβολίζεται στο διάγραμμα με 1.IM+PRIV50) είναι το βασικό σενάριο που ακολουθεί το IMF για να αποφανθεί σχετικά με τη βιωσιμότητα του χρέους, το οποίο το έχουμε τροποποιήσει ενσωματώνοντας τις ιδιωτικοποιήσεις αξίας 50 δις. ευρώ μέχρι το 2020. Πρέπει να σημειώσουμε ότι στο σενάριο αυτό υποτίθεται ότι οι πρωτογενείς δαπάνες θα είναι μικρότερες από αυτές που υπήρχαν το 1994 ως ποσοστό του ΑΕΠ, ακριβέστερα υποτίθεται ότι θα ανέρχονται στο 30,5% του ΑΕΠ έναντι 41,7% το 2007. Πρόκειται για τεράστια αλλαγή σε όλες τις εκφάνσεις της ελληνικής κοινωνίας. Ο μόνος τρόπος να υλοποιηθεί είναι μέσω σημαντικότητας περιστολής ή κατάργηση ολόκληρων τομέων δημοσίων παροχών σε ασφάλιση, σε υγεία, σε παιδεία, σε υποστήριξη των δημόσιων αγαθών (ό,τι μπορεί να μείνει από αυτά με τέτοιο ύψος δαπανών), στις αμοιβές των δημοσίων υπαλλήλων. Σημειώνουμε ότι στην πρώτη έκθεση το ΔΝΤ, θεωρούσε βιώσιμο το ελληνικό χρέος με πρωτογενείς δαπάνες 32,7% του ΑΕΠ. Επειδή, πρώτον, ο παράγοντας που καθορίζει τη δυναμική συσσώρευση του χρέους είναι το πρωτογενές πλεόνασμα, δηλαδή η διαφορά συνολικών εσόδων και πρωτογενών δαπανών, και όχι οι αντίστοιχες δαπάνες ή έσοδα αυτόνομα και, δεύτερον, και στις δύο εκθέσεις το πρωτογενές πλεόνασμα ανέρχεται σε 6%, έτσι ώστε με τις υπόλοιπες παραδοχές για τα επιτόκια και το ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ να καθίσταται βιώσιμο το δημόσιο χρέος και συμβατό με το στόχο μείωσης του στο 60% του ΑΕΠ σε 20 χρόνια όπως καθόρισαν οι αποφάσεις των Ευρωπαϊκών Συνόδων Κορυφής το Μάρτιο του 2011, αυτή η μεταβολή δεν συνιστά μια αναθεώρηση των υποθέσεων έτσι ώστε να χαρακτηριστεί βιώσιμο το δημόσιο χρέος αλλά αποκαλύπτει τη μεταβολή στη στόχευση των πολιτικών που σχεδιάζονται από την ελληνική κυβέρνηση. Παρά τη μεγέθυνση που προβλέπεται για το 2012, τα δημόσια έσοδα μειώνονται και το 2020 υπολογίζονται με βάση το στόχο για το πρωτογενές πλεόνασμα σε 36,5% του ΑΕΠ, δηλαδή στο επίπεδο του 1994. Γεγονός που αναπαριστά το σύστοιχο της μείωσης των κοινωνικών δαπανών, την ισχυρή δέσμευση του ελληνικού συλλογικού κεφαλαιοκράτη να εντείνει τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές απελευθέρωσης του επιχειρηματικού τομέα και των υψηλών εισοδημάτων από τις υποχρεώσεις να συμβάλλουν σε πολιτικές δευτερογενούς αναδιανομής του εισοδήματος, μέσω της κρατικής φορολογίας.

Διάγραμμα 10

Σενάρια για το ύψος του χρέους κάτω από διαφορετικές συνθήκες

Πηγή IMF, Υπουργείο Οικονομικών, υπολογισμοί δικό μας

Σε αυτό το σενάριο, το δημόσιο χρέος παρουσιάζεται ως βιώσιμο – παρά τις τεράστιες αλλαγές που προϋποθέτει στις δημόσιες δαπάνες, μεταβολές οι οποίες θέτουν σε δοκιμασία τη σημασία της προϋπόθεσης χαρακτηρισμού της εξυπηρέτησης του χρέους ως βιώσιμου: «να μην απαιτούνται εξωπραγματικές αλλαγές». Ακολουθεί μία πτωτική πορεία για να φτάσει τελικά το 2020 σε λίγο μεγαλύτερα επίπεδα ως ποσοστό του ΑΕΠ από αυτά που είχε το 2009. Επίσης το ΔΝΤ προϋποθέτει στην ανάλυσή του ότι η βιωσιμότητα εξασφαλίζεται με επιτόκια που είναι κατά 3% μόνο πάνω από το αντίστοιχο επιτόκιο δανεισμού των 10ετών ομολόγων της Γερμανίας το οποίο κυμαίνεται γύρω στο 3,25% (θυμίζουμε ότι σήμερα, Απρίλιος του 2011, τα ελληνικά δεκαετή ομόλογα δίνουν απόδοση πάνω από 16%). Τέλος, το ίδιο σενάριο υποθέτει ότι από το 2012 θα υπάρχει μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας και μάλιστα από το 2013 θα κινηθεί με (ονομαστικούς) ετήσιους ρυθμούς στο 3% για να προσεγγίσει το 4.8% το 2020. Αυτό παρά το σημαντικό ρόλο που είχαν οι δημόσιες δαπάνες στην καθοδήγηση της μεγέθυνσης

τα προηγούμενα έτη, παρά τη σημαντική συμβολή της πιστωτικής επέκτασης των προηγούμενων ετών στη μεγέθυνση και της αναμενόμενης πιστωτικής συστολής το επόμενο διάστημα (μάλιστα το ΔΝΤ επικαλείται μελέτες που εκτιμούν μέση διάρκεια έξι ετών ώστε να συνέλθει ο τραπεζικός τομέας και να παίξει το ρόλο του στη χρηματοδότηση της οικονομίας). Σημειώνουμε επίσης ότι στην ανάλυση υποτίθενται πολύ μικρές προσαρμογές ροών-αποθεμάτων, της τάξης του 0,1%, που δεν έχουν παρατηρηθεί στο παρελθόν και οι οποίες είναι και σημαντικά μικρότερες του μέσου όρου της ΕΕ (0,7%).

Αυτό που χαρακτηρίζει το σενάριο του ΔΝΤ με βάση το οποίο χαρακτηρίζεται βιώσιμο το ελληνικό δημόσιο χρέος αν ακολουθηθούν οι πολιτικές δημοσιονομικής προσαρμογής που έχουν συνολογηθεί δεν είναι οι αισιόδοξες υποθέσεις αλλά ο συνδυασμός των αισιόδοξων υποθέσεων και η απουσία περιθωρίων έτσι ώστε μία μικρή απόκλιση από τις υποθέσεις σχετικά με την εξέλιξη των διαφόρων μεγεθών που επηρεάζουν τη συσσώρευση του δημόσιου χρέους, να μην οδηγήσει αναγκαστικά σε αύξηση του στόχου, γενικά μη-παρατηρήσιμοι στις ανεπτυγμένες οικονομίες, για ποσοστό πρωτογενών δαπανών 6% επί του ΑΕΠ (υποθέτει μία τεράστια μεταβολή: από -3,2% του ΑΕΠ για το 2010 σε 6% για το 2014).

Για να καταλάβουμε το χαρακτήρα της κύριας ανάλυσης μέσω της οποίας χαρακτηρίζεται βιώσιμο το δημόσιο χρέος και επομένως και μίας εκ των βασικών προϋποθέσεων της συζήτησης για την αναδιάρθρωσή του, τροποποιούμε πολύ ελαφρά και εύλογα τις υποθέσεις που ενσωματώνει κατασκευάζοντας εναλλακτικά ενδεικτικά σενάρια.

Στο δεύτερο σενάριο (2.IMF+PRIV50 alter T,B) υποθέτουμε ότι οι ρυθμοί μεγέθυνσης και τα επιτόκια είναι «αισιόδοξα» όπως στις παραδοχές της βασικής ανάλυσης, δεν καταπίπτουν εγγυήσεις αλλά υπάρχει απόκλιση από τα έσοδα κατά μία μονάδα μέχρι το 2015 και κατόπιν είναι στο ίδιο μέγεθος με τη βασική ανάλυση (αν θυμηθούμε την υστέρηση των εσόδων που διαπιστώθηκε και για το 2010 και διαπιστώνεται για το 2011, πρόκειται για μετριοπαθή και φιλική προς το βασικό σενάριο εκτίμηση). Οι δημόσιες δαπάνες δεν μπορούν να πέσουν κάτω από το 36% επειδή οι κοινωνικές αντιστάσεις απέναντι στην κοινωνική έρημο που δημιουργείται εμποδίζουν την περαιτέρω μείωσή του αλλά συγχρόνως επιτυγχάνεται το πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων πλήρως (ας θυμόμαστε επίσης ότι οι ιδιωτικοποιήσεις έχουν τη τάση να επιβαρύνουν το δημόσιο χρέος είτε μέσω των

προσαρμογών είτε μέσω των ελλειμμάτων λόγω ανάληψης δαπανών από το κράτος). Παρατηρούμε ότι το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ σταθεροποιείται και καταλήγει σε 147% το 2020.

Στο τρίτο (3.IMF+PRIV alter T,B,R,g,SF) επιδεινώνουμε εύλογα τη κατάσταση και συνδυαστικά υποθέτοντας ότι λόγω της αδυναμίας του πιστωτικού συστήματος, της μείωσης των δημοσίων δαπανών και άλλων παραγόντων, ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ θα είναι κατά μισή μονάδα μικρότερος από ό,τι υποθέτει το ΔΝΤ, το μέσο επιτόκιο δανεισμού κατά μισή μονάδα υψηλότερο και ότι θα υπάρχουν καταπτώσεις εγγυήσεων ύψους 3δισ. ανά έτος μέχρι το 2015 (από το συνολικό ποσό των 85δισ. που έχει δώσει το δημόσιο) ενώ μετά θα ακολουθούν το μέσο όρο της ΕΕ (0,7%). Επίσης υποθέτουμε ότι επιτυγχάνονται 40δισ. ιδιωτικοποιήσεις ως το 2020, οι πρωτογενείς δαπάνες δεν είναι κάτω από το 33% το 2020 και τέλος ότι έσοδα είναι κατά μία μονάδα λιγότερα σε σχέση με αυτά της κύριας ανάλυσης του ΔΝΤ, μέχρι το 2015 και κατόπιν σύμφωνα με την κύρια ανάλυση. Σε αυτό το χρέος αυξάνει σε 164,7% του ΑΕΠ.

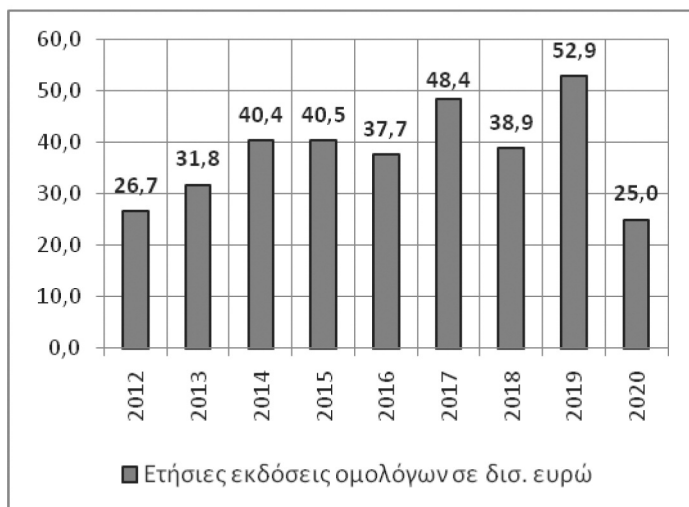
Στο τέταρτο (4.IMF+PRIV50 alter R,g,SF) υποθέτουμε πώς ό,τι εξαρτάται από τη «βούληση» των κυβερνήσεων υλοποιείται (ιδιωτικοποιήσεις, έσοδα, δαπάνες). Ωστόσο εμφανίζονται οι καταπτώσεις εγγυήσεων που υποθέσαμε και στο τρίτο σενάριο, ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ μισή μονάδα μικρότερος από ό,τι υποθέτει το ΔΝΤ και μέσο επιτόκιο δανεισμού κατά μισή μονάδα υψηλότερο. Παρατηρούμε ότι το χρέος μειώνεται μεν αλλά είναι σε υψηλά επίπεδα ακόμη το 2020 και φυσικά εκτός των στόχων που έχουν τεθεί από τη Σύνοδο Κορυφής.

5.2 Οι δυσκολίες αναχρηματοδότησης του δημόσιου χρέους

Το δεύτερο ζήτημα που υπόκειται των συζητήσεων για τη διαχείριση του ελληνικού δημόσιου χρέους είναι οι ανάγκες αναχρηματοδότησης του τα επόμενα έτη. Το διάγραμμα που ακολουθεί δείχνει τις ανάγκες χρηματοδότησης του ελληνικού δημοσίου όπως προκύπτουν από τις επεξεργασίες των στοιχείων του υπουργείου Οικονομικών για το χρέος και από τις αντίστοιχες των εκθέσεων του ΔΝΤ έχοντας συνυπολογίσει τις αλλαγές που εμφανίζονται λόγω της επιμήκυνσης του δανείου των 110 δισ, με πρόχειρο τρόπο εφόσον οι τελικές λεπτομέρειες δεν υπάρχουν ακόμη και ενδέχεται οι αποφάσεις της 11ης Μαρτίου να αναθεωρηθούν.

Διάγραμμα 11

Προβλεπόμενες ετήσιες εκδόσεις ομολόγων για το διάστημα: 2012-2020

Πηγή IMF, European Council, Υπουργείο Οικονομικών – υπολογισμοί δικοί μας

Παρατηρούμε ότι οι ανάγκες χρηματοδότησης είναι υψηλότερες παρά την επιμήκυνση της αποπληρωμής του δανείου των 110 δις από το ΔΝΤ και τη ΕΕ. Αυτή η παρατήρηση έχει διπλή σημασία.

Πρώτον, στα επόμενα χρόνια θα «ανακυκλωθεί» σχεδόν όλο το δημόσιο χρέος. Οι απαιτούμενες εκδόσεις ομολόγων θα χρηματοδοτήσουν την αποπληρωμή των ομολόγων που λήγουν και των ελλειμμάτων που θα διαμορφωθούν όπως εκτιμούνται. Έχοντας υπολογίσει τις απαιτήσεις όπως διαμορφώνονται μετά την επιμήκυνση της αποπληρωμής του δανείου των 110 δις, οι απαιτούμενες εκδόσεις ανέρχεται σε 340 δις. περίπου μέχρι και το 2020 και σε 140 δις. για την περίοδο 2012-2015. Η έκδοση νέων τίτλων θα γίνει σε συνθήκες αυξημένων επιτοκίων γενικά και επιπρόσθετα αυξημένων ασφαλιστρών κινδύνου για τα ελληνικά ομόλογα και δάνεια, συνθήκη που επιδρά στις δαπάνες για τόκους και στις ανάγκες πρωτογενών πλεονασμάτων. Οι εκτιμήσεις αυτές ενισχύονται ειδικά αν συνυπολογίσουμε, από τη μία, ότι θεωρείται σχεδόν βέβαιο πώς οι ρυθμοί με-

γέθυνσης θα είναι χαμηλότεροι των επιτοκίων και, από την άλλη, ότι η συμφωνία της Συνόδου της 25ης Μαρτίου προϋποθέτει ότι από το 2013, σε περίπτωση δυσκολιών εξυπηρέτησης του χρέους ενός κράτους-μέλους, ο δανειστής θα αναλαμβάνει απώλειες οι οποίες θα κατοχυρώνονται από ρήτρες συλλογικής δράσης (CAC) στο νεοεκδοθέν χρέος.

Δεύτερον. Για να πραγματοποιηθούν οι προβλεπόμενες εκδόσεις πρέπει να βρεθούν αγοραστές ελληνικών ομολόγων για το 2012 και για τα επόμενα χρόνια, οι οποίοι θα δεχτούν να αγοράσουν ελληνικά ομόλογα σε «λογικά» επιτόκια αντίστοιχα με αυτά που προβλέπονται από την ανάλυση βιωσιμότητας του ΔΝΤ. Με δεδομένο ότι σχεδόν όλοι οι αγοραστές έχουν προεξοφλήσει την αναγκαιότητα «κουρέματος» του ελληνικού χρέους από την παρατήρηση ότι οι αναλύσεις βιωσιμότητας της εξυπηρέτησής του καταλήγουν σε θετικό αποτέλεσμα μόνο μέσω ενός συνδυασμού αρκετά αισιόδοξων προϋποθέσεων και απουσίας πιθανών «εξωτερικών σοκ» (για παράδειγμα θυμίζουμε ότι τα επιτόκια της ΕΚΤ είχαν αγγίξει το 5% πριν το 2001, επίσης θυμίζουμε ότι οι τιμές των βασικών εμπορευμάτων μπορεί να αυξηθούν τα επόμενα έτη, μαζί και του πετρελαίου, αυξάνοντας τον πληθωρισμό και επομένως να αυξηθούν τα επιτόκια της ΕΚΤ), η πραγματοποίηση αυτών των εκδόσεων δεν μοιάζει πιθανή και μάλλον θα απαιτηθεί άλλος τρόπος χρηματοδότησης είτε αυτός αποκτήσει κάποια μορφή αναδιάρθρωσης είτε αυτός αποτελέσει κάποια μορφή συνέχειας του σημερινού μηχανισμού χρηματοδότησης (ή κάποιου εναλλακτικού μηχανισμού). Με άλλα λόγια καθίσταται πολύ πιθανό να πρέπει αναλάβει μέχρι το τέλος του 2015 ο μηχανισμός στήριξης της ΕΕ και του ΔΝΤ πάνω από 250 δις. του ελληνικού δημόσιου χρέους (110δις. από το δάνειο και άλλα 140 δις από τα νέα ομόλογα που απαιτούνται). Το μέγεθος και η αναγκαιότητα συνέχισης του δανεισμού είναι πολύ σημαντικά ζητήματα για την πολιτική που θα ακολουθήσουν οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις.

Αυτά τα δύο ζητήματα, οι όροι κάτω από τους οποίους είναι δυνατό να συνεχίσει να εξυπηρετείται το χρέος και οι ανάγκες χρηματοδότησης αποτελούν τους κύριους παράγοντες της τρέχουσας συζήτησης. Σε αυτούς θα πρέπει να συνυπολογίσουμε και τους πολιτικούς όρους διαχείρισης της ύφεσης σε μία ανεπτυγμένη οικονομία οι οποίοι συνδέονται και με το βασικό ερώτημα: ποιος θα φέρει το βάρος της πληρωμής των συνεπειών της παγκόσμιας κρίσης του 2008;

Συμπερασματικά, οι υποθέσεις που συναντήσαμε στην ανάλυση βιωσιμότητας

του ΔΝΤ για το ύψος των εσόδων και των δαπανών δείχνουν την ισχυρή δέσμευση των εκπροσώπων του συλλογικού κεφαλαιοκράτη στη χώρα μας να συνεχίσουν στο πλαίσιο της ίδιας στρατηγικής με την προηγούμενη περίοδο, δηλαδή την φοροαπαλλαγή των επιχειρήσεων και των πλουσίων ξεμπερδεύοντας ωστόσο με τις «εκκρεμότητες» που δεν μπόρεσαν να διαχειριστούν το προηγούμενο διάστημα και οι οποίες αφορούν τις νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις στο «κράτος πρόνοιας», στα δημόσια αγαθά και γενικότερα στους όρους εργασίας. Η πρωτόγνωρη, για μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, σε όλη την Ευρώπη αλλαγή των κοινωνικών συσχετισμών και θεσμών εις βάρος των εργαζομένων και των συνταξιούχων, όπως εκφράζεται και μόνο από το στόχο του 30% του ΑΕΠ για τις πρωτογενείς δημόσιες δαπάνες το 2020, ως βασική προϋπόθεση της δυνατότητας εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους, και η εύλογη αμφισβήτηση της δυνατότητας επίτευξης αυτής της προϋπόθεσης χωρίς σημαντικότερους κλυδωνισμούς όχι μόνο στο πολιτικό οικοδόμημα αλλά σε όλη την ελληνική κοινωνία ακόμη και από τους εκπροσώπους του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος, καθορίζουν το τοπίο των κοινωνικών συγκρούσεων για το επόμενο διάστημα.

Απρίλιος 2011

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Κρήτης.
2. Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
3. Εδώ υπολογίζουμε ως έσοδα όλες τις χρηματικές ροές που «εισπράττει» το δημόσιο, χωρίς να μπαίνουμε στις λεπτομέρειες της κωδικοποίησης που ακολουθείται από τις αρμόδιες υπηρεσίες για την κατάρτιση των δημοσίων προϋπολογισμών σχετικά με το τι καταχωρείται και τι όχι ως δημόσια έσοδα και σχετικά με τις προσαρμογές που θα πρέπει να γίνουν μεταξύ των ετήσιων ελλειμμάτων και των μεταβολών του δημόσιου χρέους (μεταβολές ροών-αποθεμάτων). Για το τι σημαίνουν οι προσαρμογές ροών-αποθεμάτων και το ρόλο τους στη δυναμική του ελληνικού δημόσιου χρέους αναφερόμαστε με συνοπτικό τρόπο στη συνέχεια του κειμένου.

4. Όμοια με την περίπτωση των εσόδων, εδώ υπολογίζουμε ως δαπάνες ό,τι «ξοδεύει» το δημόσιο χωρίς να μπαίνουμε στις λεπτομέρειες του τι κατανέμεται στις δημόσιες δαπάνες και τι στις προσαρμογές ροών-αποθεμάτων.
5. Κατά τη διάρκεια της ύφεσης αναμένεται, από τη μία, μείωση των εσόδων από φόρους και εισφορές κοινωνικής ασφάλισης αφού η οικονομία θα παράγει λιγότερα εισοδήματα και θα υπάρχουν λιγότερες δουλειές και, από την άλλη, αύξηση των δαπανών είτε επειδή θα πρέπει να πληρωθούν περισσότερα επιδόματα ανεργίας είτε επειδή επιχειρήσεις που έχουν δανειστεί με την εγγύηση του δημοσίου δεν θα μπορούν να εξυπηρετούν τα δάνειά τους και έτσι οι εγγυήσεις θα καταπίπτουν αυξάνοντας τη διαφορά εσόδων και δαπανών.
6. Στα επόμενα υποθέτουμε ότι το δημόσιο δανείζεται σε εγχώριο νόμισμα.
7. Πιο αναλυτικά βλ. European Commission, *European Economy no 3/2005, Public finances in EMU*, σσ. 108-115
8. Ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ (του ονομαστικού, πάντα) ορίζεται ως η ποσοστιαία μεταβολή του ΑΕΠ του τρέχοντος έτους σε σχέση με το προηγούμενο. Δηλαδή ως η διαφορά του ΑΕΠ του έτους t από το ΑΕΠ του έτους $t-1$ ως ποσοστό του ΑΕΠ του έτους $t-1$ και υπολογίζεται από την σχέση:

$$\text{Ρυθμός μεγέθυνσης ΑΕΠ}_{t/t-1} = (\text{ΑΕΠ}_t / \text{ΑΕΠ}_{t-1}) - 1$$
9. Η σχέση με την οποία περιγράφουμε τη δυναμική συσσώρευσης του δημόσιου χρέους θα μπορούσε να γίνει πιο λεπτομερής ως προς τους παράγοντες που την επηρεάζουν, αναλύοντας τους περαιτέρω σε συνιστώσες. Κάποιους από τους παράγοντες αυτούς τους έχουμε παραλείψει επειδή δεν προσθέτουν περισσότερα στοιχεία στην κατανόηση της συσσώρευσης του ελληνικού δημόσιου χρέους για την περίοδο που εξετάζουμε. Σημειώνουμε δύο από αυτούς που έχουμε παραλείψει. Ο πρώτος είναι οι μεταβολές στην ποσότητα νέου χρήματος, οι οποίες προφανώς αποτελούν τρόπο χρηματοδότησης των ελλειμμάτων. Δεν τις παίρνουμε υπόψη επειδή στην ευρωζώνη η χρηματοδότηση των ελλειμμάτων δεν αντιμετωπίζεται με το «κόψιμο χρήματος» και επομένως δεν συμβάλλει ως μέγεθος στην κατανόηση των μεταβολών του δημόσιου χρέους για την περίοδο που εστιάζουμε (σημειώνουμε ότι από τις αρχές του 1994 καταργήθηκε η δυνατότητα προνομιακού δανεισμού του ελληνικού δημοσίου από την Τράπεζα της Ελλάδας όπως επέβαλλε η συνθήκη του Μάαστριχτ). Ο δεύτερος αφορά την επίδραση που έχουν οι αλλαγές των συναλλαγματικών ισοτιμιών στο δημόσιο χρέος. Αυτές είναι σημαντικές όταν ο δανεισμός γίνεται σε ξένο νόμισμα. Οι συναλλαγματικές ισοτιμίες επιδρούσαν στο ελληνικό δημόσιο χρέος πριν την πρόσδεση της δραχμής με το ECU και κατόπιν την ένταξη στην Ευρωζώνη όταν ένα μεγάλο μέρος των δανείων που έπαιρνε το ελληνικό δημόσιο ήταν σε ξένο νόμισμα και επομένως οι αλλαγές στις συναλλαγ-

ματικές ισοτιμίες έπαιζαν μεγάλο ρόλο στη διαμόρφωσή του (ας θυμηθούμε τις υποτιμήσεις των κυβερνήσεων του Ανδρέα Παπανδρέου). Όμως το ελληνικό χρέος είναι σήμερα στο συντριπτικό ποσοστό του σε ευρώ (98,2% το Δεκέμβριο του 2010) και επομένως η επίδραση που ασκούν οι συναλλαγματικές ισοτιμίες είναι περιθωριακής σημασίας για να καταλάβουμε τη δυναμική της συσσώρευσης του δημόσιου χρέους στην περίοδο που εξετάζουμε και δεν τις εξετάζουμε ως ξεχωριστό παράγοντα, παρόλο που έχουν συμβάλει οριακά στη μείωση του δημόσιου χρέους λόγω της ανατίμησης του ευρώ έναντι των κύριων άλλων νομισμάτων. Δεν παραλείπονται ωστόσο αυτοί οι παράγοντες: καταγράφονται στις προσαρμογές ροών-αποθεμάτων.

10. Ότι η ύφεση οφείλεται στις οικονομικές πολιτικές που ακολουθούνται διαπιστώνεται και στην έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδα για το 2010, σσ. 21,37.
11. Όπως τη χαρακτηρίζει ο ΟΟΣΑ και όχι μόνο – OECD Economic Surveys: Greece 2007 σ. 24.
12. Οι ρυθμοί μεγέθυνσης που παρατηρούνται στην ελληνική οικονομία θέτουν άμεσα σε δοκιμασία τη «δοξασία» ότι για τη σημερινή κατάσταση φταίει η έλλειψη παραγωγικής βάσης: την επερωτά κατά πόσο είναι ακριβώς δοξασία, δηλαδή μία μυθολογία των αιτιών. Ψηλότεροι ρυθμοί μεγέθυνσης σημαίνουν ότι παράγονταν με υψηλότερο ρυθμό σχεδόν από τις περισσότερες άλλες ανεπτυγμένες χώρες εμπορεύματα τα οποία πωλούνταν. Τα εισοδήματα που δημιουργήθηκαν στη διάρκεια αυτών των χρόνων της «θαυμαστής» μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας δεν ήταν «αέρας»: μεταφράστηκαν σε πραγματικά κέρδη, επενδύσεις, αγορές περιουσιακών στοιχείων κλπ. Δεν αποτελεί το κύριο θέμα του κειμένου μας η ανασκευή αυτής της δοξασίας και γι' αυτό δεν το αναπτύσσουμε περισσότερο. Για περισσότερα στοιχεία γύρω από την αποτελεσματικότητα του ελληνικού καπιταλισμού σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί κανείς να ανατρέξει στις ετήσιες εκθέσεις του INE-ΓΣΕΕ των προηγούμενων ετών αλλά και σε Σωτηρόπουλος και Μηλιός (2010) «Καλωσορίσατε στην Έρημο του Έυρωπαϊκού Καπιταλισμού», *Θέσεις*, τ. 112, σσ. 15-50.
13. Η συζήτηση για το αν τα κράτη θα πρέπει να δανείζονται από τις διεθνείς χρηματαγορές ή όχι δεν μας αφορά εδώ. Οι υπάρχουσες συνθήκες δανεισμού δημιουργούσαν τάση μείωσης του χρέους.
14. <http://www.imf.org/external/np/vc/2010/121210>.
15. OECD Economic Surveys: Greece 2007 όπου αναφέρει και ότι οι μειώσεις των φορολογικών συντελεστών των επιχειρήσεων οδηγούν σε αύξηση των έμμεσων φόρων (σ. 46) και για φοροδιαφυγή στα μεγάλα εισοδήματα (σ. 47).
16. Οι φορολογικοί συντελεστές των επιχειρήσεων από 40% έχουν φτάσει στο 25% το 2007, Structures of the taxation systems in the European Union, 2006, σ. 141 και Taxation trends,

- 2008, σ. 151. Το τεκμαρτό ποσοστό φορολογίας πάνω στο κεφάλαιο (implicit tax rate) είναι μακράν το χαμηλότερο στην Ευρώπη (γύρω από το 15% ενώ ο μέσος όρος είναι πάνω από 25%), *Structures of the taxation systems in the European Union, 2003*, σ. 121, και *Taxation trends 2008*, σ. 93, 2009, σ. 107, όπου φαίνεται χαρακτηριστικά ότι μετά το 2000 μειώνεται ακόμη περισσότερο. Ενώ ο ΟΟΣΑ παρατηρεί ότι η μείωση κατά 11% μεταξύ 2000-2006 στους φορολογικούς συντελεστές των επιχειρήσεων ήταν από τις μεγαλύτερες μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ (OECD, *Tax Policy Studies No.16*, 2007, σ. 20).
17. http://register.consilium.europa.eu/servlet/driver?lang=EL&fc=REGAISEL&typ=Last-Public&srm=25&md=400&ii_PUBLIC_DOC=%3E0&ssf=FT_DATE+DESC&dd_FT_DATE=&cmsid=641&srs=151&rc=170&nr=170&page=Detail, σ. 16.
 18. Να σημειώσουμε ωστόσο ότι οι προσαρμογές που αναφέρουμε αποτελούν υπολογισμούς του 2010 μετά την αναθεώρηση των ελληνικών στοιχείων από τη EUROSTAT. Μέχρι και το 2009, η προσαρμογή ροών-αποθεμάτων για το 2000 υπολογιζόταν σε ύψος 5,3% του ΑΕΠ και για το 2006 σε 1,4% του ΑΕΠ, ενώ μικρότερες διαφορές υπήρχαν για όλη τη σειρά των προσαρμογών.
 19. <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=24708.0>.